

Самоосвітня діяльність учнів вечірньої школи як дидактичний феномен

О. В. Лавриненко

Інститут післядипломної педагогічної освіти
Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна
*Corresponding author. E-mail: Lavrinenko_elena@i.ua

Paper received 22.01.16; Accepted for publication 10.02.16.

Анотація. Автор статті розглядає організацію самоосвітньої діяльності учнів вечірньої школи як складний об'єкт дослідження. Така думка походить від конструктивного розуміння здійснення процесу засвоєння знань, набуття умінь та навичок за власною ініціативою учня, що здобуття освіти, по суті, є результатом самоосвітньої діяльності особистості. Автор дає науково-теоретичне обґрунтування організації самоосвітньої діяльності учнів як певної, об'єктивно і реально обумовленої, дидактичної ситуації й описує суть її дидактичного моделювання.

Ключові слова: організація, синергетика, самоосвітня діяльність, дидактична ситуація, дидактичні умови, дидактичне моделювання.

Актуальність й науково-практична доцільність означеної теми дослідження полягає в усвідомленні та розумінні освіти в сучасних умовах як самоосвіти. Аналіз досліджень питань самоосвіти, самоосвітньої діяльності показує, що «самоосвіта є старою темою для роздумів про освіту та виховання в європейській історії» [15]. Зокрема, німецький педагог Schneider Rolf Arnold зазначає, що «...всі без виключення досягнуті ефекти зобов'язані саморуху суб'єкта» [15]. Заслугує на увагу сучасний погляд педагога-дослідника на освіту, згідно якого «...кожна освіта орієнтована, власне кажучи, на безперервне самоформування» [15]. Педагог Armbrust Joachim, аналізуючи сучасні освітні тенденції, наголошує, що «...без відносної самостійності і без підготовки відповідного навчального середовища та способів навчання робить неможливим подальший розвиток учнів» [14].

З огляду на сучасні світові (європейські) тенденції бурхливого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в суспільстві та пов'язані з цим соціальні виклики, сучасні українські педагоги-дослідники зазначають, що в умовах сьогодення освіта передбачає, перш за все, самоорганізацію («самоорганізація» – одне з ключових понять «синергетики»): «створення умов для самовдосконалення, саморозвитку системи» [6] і, таким чином, умов для активного включення особистості у самоосвітню діяльність. Зокрема педагог-дослідник М. Солдатенко зазначає, що «створення необхідних умов для самонавчання сприятиме індивідуальному розвитку особистості» [9, с. 394]. Шкільна освітня практика сьогодення показує, що саме такого підходу до організації навчальної діяльності учнів потребує сучасна школа, особливо вечірня школа. Зокрема німецькі педагоги також надають важливого значення питанням розвитку (підтримки) вечірніх шкіл (die Abendschule) та врахування особливостей їх функціонування в сучасних умовах

Мета статті – показати організацію самоосвітньої діяльності учнів вечірньої школи як дидактичний феномен в сучасному освітньому просторі.

З методологічної точки зору (методологія – учення про систему принципів і способів організації й побудови теоретичної і практичної діяльності, предметом якого є *організація діяльності*) [12], організувати діяльність означає впорядкувати її в цілісну систему з чітко визначеними певними характеристиками,

логічною структурою й процесом її здійснення. Розкриття означеної теми потребує, насамперед, аналізу поняття «організація», яке є ключовим у контексті нашого дослідження.

У процесі дослідження [10, с. 547; 11, с. 499; 8, с. 7] й аналізу поняття «організація», ми прийшли до розуміння «організації» як «організованої системи, тобто її певного стану» і виокремили її характерну рису – «спрямованість» як характеристику «відповідності чи невідповідності умовам оточуючого середовища» конкретної організації. Доцільним в контексті дослідження означеної теми нам видається соціально-педагогічний аспект аналізу даного поняття, де *організація* розглядається як «діяльність людей щодо створення стану упорядкованості об'єкта і суб'єкта управління, рівно як відносини між ними» [1]; як «упорядкування, зведення чогось до певної системи, надання чомусь планомірного, узгодженого характеру, як певний порядок у побудові та функціонуванні тих чи інших об'єктів» [13, с. 14]. Саме таке розуміння організації ми обрали в якості методологічної основи у дослідженні організації самоосвітньої діяльності учнів вечірньої школи як дидактичного феномену.

Дослідники зазначають, що логічна структура діяльності, яка досліджується на методологічному рівні, має містити опис наступних компонентів: суб'єкта, об'єкта, предмета, форм, засобів, методів діяльності, її результатів [7, с. 42.]. Зокрема М. Солдатенко підкреслює, що «замість зовнішньої зумовленості на озброєнні повинна бути методологія, спрямована на пробудження в кожного учня, як суб'єкта навчального процесу, самомотивації до навчання як індивідуального творчого процесу» [9, с. 394].

Спираючись у дослідженні означеної теми на відповідні методологічні засади, ми приходимо до розуміння, що стан (опис) процесу організації самоосвітньої діяльності учнів вечірньої школи потребує визначення провідних принципів, основних форм, методів і засобів, обґрунтування змістовного наповнення самоосвітньої діяльності, а також характеристику особистості учня вечірньої школи як суб'єкта самоосвітньої діяльності. Педагоги-дидакти зазначають, що організація й здійснення будь-якого різновиду навчальної діяльності, тим більше самоосвітньої, виявляється не можливим без дотримання основних принципів сучасної освіти – принципів гуманізації та

гуманітаризації навчання, оскільки усвідомлення цінності отриманих знань, умінь і навичок має усвідомлюватись на достатньо високому рівні задля їх подальшого самоосвітнього розширення та вдосконалення. Дотримання принципів гуманізації та гуманітаризації освіти забезпечує включення загальнолюдських ціннісних настанов до змісту самоосвітньої діяльності [7, с. 43].

Визначальне місце щодо методологічного обґрунтування організації самоосвітньої діяльності учнів вечірньої школи як складного об'єкта та його компонентів, що перебувають у постійних динамічних взаємозв'язках і взаємозалежності, займають системно-цілісний, діяльнісний, андрагогічний й синергетичний підходи. Особливої ваги в освітньому середовищі сучасної вечірньої школи набуває андрагогічний та синергетичний підходи. Через андрагогічний підхід до навчання реалізуються основні принципи навчання дорослих: мотивація; самонавчання; організація спільної роботи викладачів і тих, хто навчається; опора на досвід і базові знання; індивідуалізація навчання з урахуванням особистісних особливостей тих, хто навчається; застосування отриманих знань і навичок. Суть синергетичного підходу полягає у стимулюючому, або «пробуджуючому навчанні як відкритті себе або співробітництві з самим собою і з іншими людьми» [6].

З точки зору вітчизняних українських дидактів поняття «навчальний процес» це – система організації навчально-виховної діяльності, в основі якої – органічна єдність і взаємозв'язок викладання й учіння; спрямована на досягнення цілей навчання і виховання; визначається навчальними планами, навчальними програмами, планами виховної роботи, включає всі види обов'язкових навчальних занять і позакласної роботи учнів» [4, с. 302]. У загальному вигляді навчальна діяльність, як і будь-який пізнавальний процес, включає мету, зміст, способи дій, відносини між його учасниками, результат, самоаналіз. Науковці обґрунтовують це тим, що без окреслення мети, відповідного змістовного наповнення не може бути пізнання, однак при цьому зазначають, що його рівень зумовлюється способами пізнання, за допомогою яких відбувається засвоєння.

Довгий час вважалося, що навчання – це передача учневі соціального досвіду у формі знань, способів їх відкриття, а учіння – це спеціально організована діяльність учня, спрямована на засвоєння цього досвіду. Проте, згідно сучасних дидактичних підходів приходимо до розуміння, що «навчання – внутрішньо і ззовні завдана діяльність з пізнання нового; функціонує з перших днів народження до смерті як самонавчання і навчання, організоване іншими» [3]. Як видно з визначення, учіння в сучасних умовах сьогодення розглядається як «самонавчання». Українськими педагогами-дидактами самонавчання визначається як «діяльність суб'єкта, спрямована на самостійне оволодіння знаннями про світ і про себе способами пізнавальної, комунікативної, орієнтувальної, перетворюючої, художньої, соціальної діяльності, фізичного розвитку і саморегуляції» [4, с. 412].

Сьогодні ми приходимо до розуміння, що освітній простір сучасної вечірньої школи обумовлює необхідність особливих підходів в організації навчального

процесу такого типу школи. Визначальним фактором особливостей організації навчального процесу у вечірній школі є її специфічний учнівський контингент (андрагогічні особливості, функціональний стан, психофізіологічні можливості, дидактична занедбаність). Усе це вимагає від такої школи перегляду цілого ряду умов і постулатів традиційної класно-урочної системи, а від учителя – розуміння сутнісних змін в змісті і способах реалізації основних педагогічних категорій – навчання, учіння, навчальна діяльність, навчальний процес. Тому розуміння дидактичних особливостей навчання як діяльності й відповідної організації навчального процесу є особливо необхідним і важливим для всіх учасників навчально-виховного процесу сучасної школи.

На практиці процес навчання у сучасній вечірній школі реально трансформується у процес учіння. Сучасна дидактика підводить нас до більш глибокого, з психологічної точки зору, розуміння учіння – як процесу перетворення досвіду самого суб'єкта. За такого, «діяльнісного» розуміння учіння можливий розвиток учня як особистості. При цьому дослідники доводять, що розвиток учня розуміється як зміни у самому суб'єктові учіння, що характеризується появою нових форм діяльності, якостей особистості, ставлення до дійсності, до самого себе [2]. Саме таке розуміння поняття навчання (поєднання викладання та учіння як самонавчання) стало сутнісним в нашому сучасному розумінні організації освітньої діяльності сучасної вечірньої школи. Виходячи з логіки такого розуміння, у вечірній школі організація навчальної діяльності учнів набуває в реальному варіанті явно виражений характер управління (керівництва) самоосвітньою діяльністю, включаючи і ліквідацію попередньо набутої дидактичної занедбаності. Таке специфічне трактування категорії навчання у вечірній школі має істотне практичне підґрунтя, яке потребує адекватно побудованого навчального процесу і відповідного дидактичного супроводу, що гарантує врахування індивідуальних особливостей, здібностей і можливостей специфічного контингенту учнів такої школи. Науково-теоретичне обґрунтування дидактичних особливостей організації навчального процесу сучасної вечірньої школи доводить таке розуміння.

Так, сучасні педагоги-дослідники зазначають, що навчальний процес – це низка дидактичних ситуацій, розглядаючи дидактичну ситуацію як «фрагмент, базову одиницю практичної діяльності вчителя й учня» [5]. Науковці підкреслюють інтерактивний і динамічний характер дидактичної ситуації, при цьому акцентують увагу на значенні мети, яка конкретизується у кожній дидактичній ситуації і виступає для вчителя як певне професійне, дидактичне завдання, що синтезує змістовну, мотиваційну, операційну сторони діяльності вчителя у межах ситуації. Трактування сучасними дослідниками дидактичної ситуації (на відміну від усіх інших ситуацій освітнього простору) як «продукта свідомої, цілеспрямованої, науково обґрунтованої міждисциплінарної діяльності суб'єктів навчального процесу» [5], видається нам досить сутнісним в контексті дослідження організації самоосвітньої діяльності учнів вечірньої школи. На наше переконання, організація самоосвітньої діяльності

учнів, як особливий вид навчально-пізнавальної діяльності (поєднує і навчання, і учіння), що має специфічну структуру, характерні риси й найбільш зорієнтована на особистісний розвиток учнів, являє собою реально обумовлену дидактичну ситуацію. Відповідно, розв'язання дидактичної ситуації потребує дидактичного моделювання. Результати нашого дослідження доводять, що дидактичне моделювання організації самоосвітньої діяльності учнів вечірньої школи, потребує, насамперед, розробки, обґрунтування й послідовної та системної реалізації особливих умов, які впливають як на саму організацію так і на здійснення такого особливого виду навчально-пізнавальної діяльності. Такими умовами, з нашої точки зору, є «сукупність дидактичних умов організації самоосвітньої діяльності учнів вечірньої школи», які безпосередньо впливають на їхню готовність до самоосвіти, забезпечують включення у самоосвітній процес та здійснення власне самоосвітньої діяльності. Під сукупністю дидактичних умов організації самоосвітньої діяльності учнів вечірньої школи ми розуміємо сукупність обставин (організаційних форм, психолого-педагогічних прийомів і методів, дидактичних методів, широке використання сучасних засобів навчання), які забезпечують не тільки здійснення самоосвітньої діяльності учнів як провідного виду навчально-пізнавальної діяльності, а й сприяють створенню особливого інформаційно-освітнього середовища у вечірній школі. Зокрема у ході педагогічного дослідження нами

виокремлено п'ять таких дидактичних умов. Практична реалізація сукупності цих дидактичних умов в реальних умовах вечірньої школи показала, що саме дидактичні умови істотно впливають як на стан готовності до самоосвітньої діяльності учнів, так і на весь алгоритм здійснення такого виду навчально-пізнавальної діяльності і проявляються в їх поєднанні, взаємозалежності та взаємообумовленості. З нашої точки зору, реалізація сукупності дидактичних умов організації самоосвітньої діяльності учнів вечірньої школи є сутнісною дидактичною складовою навчального процесу вечірньої школи, де самоосвітня діяльність стає провідним видом навчально-пізнавальної діяльності, виступаючи системоутворюючим фактором навчання й виховання.

Висновок.

Організація самоосвітньої діяльності учнів вечірньої школи є складним об'єктом дослідження й певним об'єктивно і реально існуючим дидактичним феноменом сучасного освітнього процесу. Пропонуємо розуміння організації самоосвітньої діяльності учнів вечірньої школи і на рівні дефініції визначаємо: «організація самоосвітньої діяльності учнів вечірньої школи – це система педагогічної взаємодії, яка поєднує суб'єкти освітнього процесу в синергетичному аспекті, забезпечується сукупністю дидактичних умов й спрямована на самостійне надбання учнями знань, умінь й навичок самоосвітньої діяльності та оволодіння раціональними способами їх теоретико-практичної реалізації».

ЛИТЕРАТУРА

- Афанасьев В. Г. Научное управление обществом (Опыт системного исследования) – М.: Политиздат, 1973. – 392с.
- Богомолова І. В. Організаційно-педагогічні умови особистісно орієнтованого навчання учнів вечірньої загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Богомолова Ірина Володимирівна. – Харків, 2008. – 210 с.
- Бондар В. Дидактика : підруч. для студентів вищ. пед. навч. закл. / В. Бондар. – Київ : Либідь, 2005. – 251 с., С. 251
- Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене і виправлене – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552с.
- К. Копаниця Технологічний підхід до моделювання дидактичних ситуацій http://lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/25_2/21_kopanytsa.pdf
- Кремень В. Г. Синергетика і освіта: людина в процесах самоорганізації «відкритих» систем / В. Г. Кремень // Синергетика і творчість : матеріали Всеукр. конф., 11 листоп. 2011 р. / НАПН України, Ін-т обдар. дитини. – Київ, 2011. – С. 9
- Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект: монографія / Олександр Ворлодимирович Малихін.- Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. – 307с. С.42.
- Радченко І. П. НОТ учителя. – М.: Просвещение, 1982. – 208с. С. 7
- Солдатенко М. Самоосвітня діяльність як засіб професійного становлення та саморозвитку // Польсько - український щорічник. Професійна освіта: педагогіка і психологія. // За ред.. І. Зязона, Н. Ничкало, Т. Левовицького, І. Вільш. – Вип. XIV. – Ченстохова - Київ., - 2012. 492с., С.394
- Современный словарь по педагогике / Сост. Рапацевич Е.С. – Мн.: Современное слово, 2001. – 928с. С. 547
- Словарь иностранных слов / Под редак. И. В. Лехина и проф. Ф. Н. Петрова. Изд. четвертое, переработанное и дополненное. Госуд. из-во иностр. и нац. словарей. М.: 1954. – 853с. С.499
- Философский словарь / [ред. И. Т. Фролова]. [5-е изд.]. – М.: Политиздат, 1987. – 590с.
- Черпінський М. В. Наукова організація праці в школі. – К.: Рад. шк., 1972. – 126 с. С.14
- Armbrust Joachim [Electronic resource]. – Access mode: [http://wissens cha ft. pr- gateway.de/schule-von-morgen-ur-die-jugendlichen-von- heute](http://wissenschaft.pr-gateway.de/schule-von-morgen-ur-die-jugendlichen-von-heute): «Schule der Zukunft als Initiationsraum zur Selbstbildung», 2011. – The name of the screen].
- Schneider Rolf Arnold [Electronic resource]. – Verlag : Hohengehren, 2010. – Access mode: <http://lbib.de/Selbstbildung-oder-wer-kann-ch-werden-und-wenn-ja-wie-67966>. – The name of the screen.

REFERENCES.

- Afanas'ev V. G. Nauchnoe upravlenye obshhestvom (Opyt systemnogo yssledovaniya) – M.: Polytyzdat, 1973. – 392s. S.221
- Bogomolova I. V. Organizacijno-pedagogichni umovy osobystisno orijentovanogo navchannja uchniv vechirn'oi' zagal'noosvitn'oi' shkoly : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.09 / Bogomolova Iryna Volodymyrivna. – Harkiv, 2008. – 210 s.
- Bondar V. Dydaktyka : pidruch. dlja studentiv vyssh. ped. navch. zakl. / V. Bondar. – Kyi'v : Lybid', 2005. – 251 s., S. 251
- Goncharenko S. U. Ukra'ns'kyj pedagogichnyj encyklopedychnyj slovnyk. Vydannja drugе, dopovnene i vypravlene – Rivne: Volyns'ki oberegy, 2011. – 552s.

5. K. Kopanycja Tehnologichnyj pidhid do modeljuvannja dydaktychnyh situacij http://lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/25_2/21_kopanytsa.pdf
6. Kremen' V. G. Synergetyka i osvita: ljudyha v procesah samoorganizacii' «vidkrytyh» system / V. G. Kremen' // Synergetyka i tvorchist' : materialy Vseukr. konf., 11 lystop. 2011 r. / NAPN Ukraïny, In-t obdar. dytyny. – Kyïv, 2011. – S. 9
7. Malyhin O. V. Organizacija samostijnoi' navchal'noi' dijalnosti studentiv vyshhyh pedagogichnyh navchal'nyh zakladiv: teoretyko-metodologichnyj aspekt: monografija / Oleksandr Vorlodymyrovych Malyhin.- Kryvyj Rig : Vydavnychyj dim, 2009. – 307s. S.42.
8. Radchenko Y. P. NOT uchytelja. – M.: Prosveshhenye, 1982. – 208s. S. 7
9. Soldatenko M. Samoosvitnja dijalnist' jak zasib profesijnogo stanovlennja ta samorozvytku // Pol'sko-ukrai'ns'kyj shhorichnyk. Profesijna osvita: pedagogika i psihologija. // Za red. I. Zjazjuna, N. Nychkalo, T. Levovyč'kogo, I. Vil'sh. – Vyp.HIV. – Čenstohova-Kyïv., - 2012. 492s., S.394
10. Sovremennyy slovar' po pedagogyke / Sost. Rapacevych E.S. – Mn.: Sovremennoe slovo, 2001. – 928s. C. 547
11. Slovar' ynostrannyh slov / Pod redak. Y. V. Lehyna y prof. F. N. Petrova. Yzd. četvertoe, pererabotannoe y dopolnennoe. Gosud. yz-vo ynostr. y nac. slovarej. M.: 1954. – 853s. C.499
12. Fylosofskyj slovar' / [red. Y. T. Frolova]. [5-e yzd.]. – M.: Polityzdat, 1987. – 590s.
13. Čerpins'kyj M. V. Naukova organizacija praci v shkoli. – K.: Rad. shk., 1972. – 126 s. S.14
14. Armbrust Joachim [Electronic resource]. – Access mode: <http://wissenschaft.pr-gateway.de/schule-von-morgen-ur-die-jugendlichen-von-heute>: «Schule der Zukunft als Initiationsraum zur Selbstbildung», 2011. – The name of the screen].
15. Schneider Rolf Arnold [Electronic resource]. – Verlag : Hohengehren, 2010. – Access mode: <http://bib.de/Selbstbildung-oder-wer-kann-ch-werden-und-wenn-ja-wie-67966>. – The name of the screen.

Self-educational activity of students of evening schools as didactic phenomenon

E. Lavrinenko

Abstract. The author examines the organization of self-education of students of evening school as a complex object of study. This idea comes from a constructive understanding of learning process, acquiring skills and abilities on their own initiative and getting education, in fact, is the result of self-education of the individual. The author gives scientific theoretical foundation of the organization of self-education of students as a specific, objectively and really conditioned, didactic situation and describes the essence of didactic modeling.

Keywords: organization, synergetic, self-educational activities, didactic situation, didactic conditions, didactic modeling.

Организация самообразовательной деятельности учеников вечерней школы как дидактический феномен.

Е. В. Лавриненко

Аннотация. Автор статьи рассматривает организацию самообразовательной деятельности учеников вечерней школы как сложный объект исследования. Такой взгляд основывается на конструктивном понимании осуществления процесса усвоения знаний, приобретения умений и навыков исходя из личной инициативы ученика, что получение образования является, по сути, результатом самообразовательной деятельности личности. Автор дает научно-теоретическое обоснование организации самообразовательной деятельности учеников как определенной, объективно и реально обусловленной, дидактической ситуации и описывает суть ее дидактического моделирования.

Ключевые слова: организация, синергетика, самообразовательная деятельность, дидактическая ситуация, дидактические условия, дидактическое моделирование.